

**РАХ UCRAINICA:
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ СИСТЕМНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ
В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ У ВОЄННИЙ
І ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОДИ**

Форостюк О. Д.

ВСТУП

Період в європейській історії після Другої світової війни іноді називають *Pax Europaea*¹ за аналогією з *Pax Romana*, оскільки він став найдовшим мирним періодом в Європі, принаймні на заході і півночі континенту, із часів Римського миру. Упродовж другої половини ХХ – першої чверті ХХІ століття поглиблювалося трансатлантичне співробітництво і посилювалися економічні, політичні, технологічні, науково-освітні та культурні інтеграційні процеси. 1949 року, у межах цих процесів, постав міжнародний військово-політичний альянс НАТО, покликаний гарантувати колективну безпеку та стабільність у Європі та Північній Америці. А Декларація Шумана від 9 травня 1950 року ознаменувала початок економічної інтеграції і народження Європейської економічної спільноти, а згодом і Європейського Союзу, кордони і цінності якого поступово просувалися далі на схід і південний схід. Найважливіша перевага періоду *Pax Europaea* – панування на континенті тривалого миру. Майже сімдесятирічні зусилля європейців щодо просування миру, демократії та прав людини були відзначені Норвезьким Нобелівським комітетом².

Втім, Європейський Союз отримав Нобелівську премію миру 2012 року, за десять років до закінчення цього періоду. Хоча європейський мир неодноразово порушувався і до цього. Потрясіння час від часу досягали європейського фронтиру. 1974 року відбулося турецьке вторгнення на Кіпр. У 1991-2001 роках Югославські війни підірвали

¹ Gropas Ruby. *Pax Europaea: EU Challenges and Prospects in Eurasia, Africa and the Middle East* [Електронний ресурс]: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington DC, 2008, p. 2-3. URL: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/Pax%20Europaea.doc>

² The Nobel Peace Prize for 2012. The Norwegian Nobel Committee, Oslo, 10.12.2012. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/press-release/>

Західні Балкани. Військові конфлікти спалахували у Придністров'ї та Закавказзі. 2014 року розпочалася російсько-українська війна. Але, на думку деяких оглядачів, доба Рах Еуропа завершилася в лютому 2022 року, після повномасштабного вторгнення Росії в Україну^{3,4}. І якщо війна на Західних Балканах, за словами Аранчі Гонсалес Лаї, колишньої міністерки закордонних справ Іспанії, сталася внаслідок розпаду Югославії, то російська агресія з окупацією чужих земель зіставна з війнами на кшталт Першої чи Другої світової⁵. Але усвідомлення європейськими політиками небезпеки міжнародному порядку,

заснованому на правилах, прийшло не одразу. Зрештою, безпрецедентне поєднання загроз і викликів з боку авторитарних режимів спонукали Європу діяти. 27 травня 2024 року Рада Європейського Союзу затвердила Рішення щодо безпеки та оборони ЄС, в якій було визначено п'ять основних пріоритетів, найпершим з яких – підтримка України⁶.

Один із розробників цивілізаційної теорії, Арнольд Тойнбі, стверджував, що людство повсякчас стикається із цілою низкою проблем. Унаслідок безперервних зовнішніх і внутрішніх імпульсів відбувається розвиток суспільств, держав і цивілізацій. Зрештою, їхня життєздатність проявляється у змозі відповідати на кожний виклик, щоб успішно пройти через нелегкі випробування⁷.

Проте становище України є складнішим, оскільки вона одночасно стикається з низкою унікальних і надзвичайних викликів. На відміну від багатьох інших країн, які зосереджуються на окремих аспектах свого розвитку, Україна змушена одночасно вирішувати проблеми по кількох напрямках:

³ McBride Courtney, Cherney Mike. U.S. Warns Allies That Ukraine Crisis Puts Post-World War II Order at Risk // Wall Street Journal. 2022, February 11. URL: <https://www.wsj.com/articles/u-s-warns-allies-that-ukraine-crisis-puts-post-world-war-ii-order-at-risk-11644576655>

⁴ Vitiello Daniela. The Nansen Passport and the EU Temporary Protection Directive: Reflections on Solidarity, Mobility Rights and the Future of Asylum in Europe // European Papers. A Journal on Law and Integration. 2022, Vol. 7, No 1, p. 16. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/dab25ed5-0b9f-4877-8e0d-95a150a296c8/Montaldo_-_Vitiello_-_European_Papers_collection.pdf

⁵ Bassets Marc, Sánchez Samuel. The Europe that has been created by another war. *El País*. URL: <https://english.elpais.com/international/2023-06-25/the-europe-that-has-been-created-by-another-war-a-1700-mile-long-journey-through-a-rattled-continent.html> (дата звернення: 26.06.2023).

⁶ EU security and defence: Council sets out five main priorities. Council Conclusions on EU Security and Defence № 9225/24. The official website of the Council of the EU and the European Council. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9225-2024-IN17/en/pdf> (дата звернення: 27.05.2024).

⁷ Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 1: Скорочена версія томів 1-6 Д.Ч. Сомервелла / Пер. з англ. В. Шовкуна.– Київ: Основи, 1995. С. 72.

- 1) боротьба з російською агресією і забезпечення національної безпеки;
- 2) відновлення справедливості й правопорядку;
- 3) подолання гуманітарної кризи і розв'язання соціальних проблем;
- 4) відновлення у воєнний і післявоєнний періоди;
- 5) проведення реформ, зокрема і з метою вступу до європейських та євро-атлантичних структур;
- 6) реагування на глобальні виклики ХХІ століття тощо.

Зовнішні та внутрішні виклики постійно породжують нові суспільні відносини, найважливіші з яких підлягають правовому регулюванню.

1. Права і свободи громадян і національна безпека

Під час війни Україна активно запроваджує правові інструменти, покликані сприяти зміцненню обороноздатності країни, забезпечити правову базу для протидії агресії та підтримати стабільність у країні. Ще напередодні війни підготували законопроект «Про територіальну оборону України»⁸, ухвалили Закон України «Про основи національного спротиву»⁹ та інші акти, що регулюють організацію та діяльність суб'єктів сектора безпеки та оборони України¹⁰. У наступні роки внесли зміни і доповнення до законів «Про національну безпеку України»¹¹, «Про правовий режим воєнного стану»¹² тощо.

У цілому запровадження воєнний стан передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб (стаття 64 Конституції України, статті 1, 6, 8, 20 Закону України «Про правовий

⁸ Про територіальну оборону України: Проект закону. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70682.

⁹ Про основи національного спротиву: Закон України № 1702-IX від 16 липня 2021 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

¹⁰ Правове регулювання організації та діяльності суб'єктів сектора безпеки і оборони: збірник документів і матеріалів / Упорядники: Беланюк М.В., Доронін І.М., Лебедінська О.В., Радзівська О.Г., Пилипчук В.Г., Шамара О.В., Фурашев В.М. К.: Видавничий дім «АртЕк». 2020. 756 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/verstka_zbirnuk_zakoniv.pdf

¹¹ Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

¹² Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

режим воєнного стану)»¹³. Забороняється проводити вибори, масові збори, акції протесту, референдуми, вносити правки до Конституції. У цей період не всі акти влади сприймаються суспільством схвально. Болісними для частини громадян виявилися рішення, пов'язані з мобілізацією, особливим контролем над призовниками і військовослужбовцями, обмеженням свободи пересування і виїзду військовозобов'язаних за кордон^{14 15}.

Гостро постало питання боротьби з колабораціонізмом у країні. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» доповнили Кримінальний кодекс України статтею 111¹ «Колабораційна діяльність»¹⁶. До кримінально каранних дій відтак зарахували публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, публічна підтримка рішень та дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації, добровільне зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, поширення пропаганди в закладах освіти. Колаборантами вважаються громадяни України, залучені до організації та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором¹⁷. Щоправда, деякі положення цієї статті вже викликали дискусії¹⁸.

Усе ще триває процес запровадження механізму недопущення колаборантів на роботу на підприємства стратегічного значення та

¹³ Конституція України. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4382>

¹⁴ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України № 3543-XII від 21 жовтня 1993 року з подальшими змінами. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

¹⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України № 3633-IX від 11 квітня 2024 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text>.

¹⁶ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України № 2108-IX від 3 березня 2022 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

¹⁷ Кримінальний кодекс України. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>.

¹⁸ Шадрін Олександр. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм: дискусійні моменти статті закону. Вебсайт Української Гельсінської спілки з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kryminalna-vidpovidalnist-za-kolaboratsionizm-dyskusiyi-momenty-statti-zakonu/>

об'єкти критичної інфраструктури, зокрема, атомні електростанції. І хоча Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо встановлення додаткових підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця та деяких інших питань»¹⁹, Президент України ветоував цей акт і повернув його зі своїми пропозиціями²⁰.

Надзвичайно чутливим і складним, особливо в умовах війни, є питання співвідношення дотримання релігійної свободи та покарання священнослужителів за колабораціонізм. Україна гарантує право на свободу світогляду і віросповідання, безперешкодно відправляти релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Дія конституційної норми відповідає статті 18 Загальної декларації прав людини, статті 18 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, статті 9 Конвенції з прав людини та основних свобод, а також Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії або переконань²¹.

Однак під час війни ситуація кардинально змінилася. І міжнародні акти передбачають, що право на релігійну практику може бути обмежене в інтересах національної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності²².

З перших місяців повномасштабного вторгнення заговорили про бажаність обмеження діяльності однієї з найбільших релігійних організацій в Україні – Української православної церкви в юрисдикції Московського патріархату (УПЦ МП). А на місяцях у 2022 році почалися стихійні процеси, спрямовані на заборону її структур. Місцеві органи влади, наприклад, у Броварах, Городку, Дрогобичі, Кагарлику, Конотопі, Львові, Переяславі, посилаючись на «антидержавницький та антиукраїнський характер» цієї церкви, фактично ухвалювали незаконні рішення. Паралельно відбувався перехід, іноді не безконфліктно, колишніх громад УПЦ МП до юрисдикції Православної церкви України (ПЦУ).

Представники УПЦ МП заявили про тиск на них із боку держави. Як наслідок, збільшилась кількість їхніх позовів проти дій державних

¹⁹ Верховна Рада України унеможливила роботу колаборантів на підприємствах стратегічного значення та об'єктах критичної інфраструктури. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/248938.html>.

²⁰ Президент ветоував Закон про звільнення працівників за колабораціонізм. Інформаційне агентство «ЛІГА:ЗАКОН». URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/227773_prezident-vetuvav-zakon-pro-zvlnennya-pratsvnyky-za-kolaboratsionizm

²¹ Форостюк, О. Д. Релігія і право: коментар законодавства України. Луганськ : РВВ ЛАВС, 2003. – 288 с.

²² Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради України № 2148-VIII від 19.10.1973. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

та інших структур. У грудні 2022 року Національний заповідник «Києво-Печерська лавра» оголосив про відмову продовжувати договір оренди з УПЦ МП щодо користування лаврськими приміщеннями. У січні наступного року дозвіл на користування об'єктами верхньої лаври – Успенським собором і Трапезним храмом – отримала ПЦУ. А УПЦ МП не звільнила приміщення нижньої лаври і подала позов до суду проти національного заповідника²³ ²⁴. Втім, розглядаються справи і проти структур УПЦ МП. У лютому 2023 року Господарський суд Києва задовольнив позов Національного музею історії України про демонтаж каплиці УПЦ МП, зведеної в буферній зоні пам'яток ЮНЕСКО біля фундаменту Десятинної церкви²⁵.

Водночас окремих священників УПЦ МП звинуватили у держзрадї, колабораціонізмі та розпалюванні релігійної ворожнечі. За словами, голови Служби безпеки України Василя Малюка, СБУ відкрила 73 провадження щодо таких священнослужителів. 16 із них – духовне керівництво, як-от колишній настоятель Києво-Печерської лаври, митрополит Павло (Петро Лебідь), митрополит Арсеній (Ігор Яковенко), митрополит Лука (Андрій Коваленко)²⁶.

З огляду на масштаби співпраці православного духовництва з агресором радикальна частина суспільства вимагає від влади повну заборону УПЦ МП. На їхню думку, керівництво Верховної Ради і парламентська більшість штучно відтермінують ухвалення відповідного закону. Водночас законопроект № 8371 «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій» підготували ще у січні 2023 року. У жовтні 2023 року проєкт прийняли в першому читанні. Розробники проєкту ставили за мету унеможливити діяльність релігійних організацій, чії керівні центри перебувають «в державі, яка здійснює збройну агресію проти України». До того ж, це може відбуватися лише у судовому порядку за позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну

²³ Рішення Господарського суду Києва у справа № 910/423/23 від 13.06.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111800255>.

²⁴ Ухвала Північного апеляційного господарського суду у справі № 910/423/23 від 04.09.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113266066>.

²⁵ Рішення Господарського суду Києва у справа № 910/9385/20 від 15.02.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109014604>.

²⁶ Малюк Василь. СБУ розпочала 73 провадження щодо священнослужителів, які працювали на ворога. 25.02.2024. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3832086-sbu-rozpocala-73-provadženna-sodo-svasennosluziteliv-aki-pracuvali-na-voroga.html>.

політику у сфері релігії, або прокурора²⁷. У квітні 2024 року Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики схвалив текст законопроекту до другого читання. Його представники запропонували також доповнити Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» визначенням «російського миру» як російської неоколоніальної доктрини, яка з-поміж іншого закликає до воєнного вторгнення до інших держав, окупації чужих земель, поширення «канонічної території» Російської православної церкви за межі Російської Федерації²⁸.

17 квітня 2024 року депутати Парламентської асамблеї Ради Європи своєю резолюцією № 2540 закликали європейські країни визнати Російську православну церкву інструментом російського впливу та пропаганди, яку фактично використовує кремлівський режим і яка «не має нічого спільного зі свободою віросповідання та свободою вираження поглядів, гарантованою статтею 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права»²⁹.

Отже, попри війну необхідно дотримуватися балансу між правами людини і національною безпекою. Важливо, щоб покарання за колабораціонізм і держзраду не перетворився на репресивний інструмент переслідування за релігійними чи іншими ознаками. Будь-яке обмеження має бути обґрунтованим, справедливим і необхідним для досягнення правової мети безпеки та захисту держави³⁰. Бо інакше це нівелює мету та суть правосуддя.

²⁷ Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій: Проект закону № 8371 від 19.01.2023. Законопроекти Верховної Ради. Електронний кабінет громадянина. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219>.

²⁸ Стенограма засідання Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики від 04.04.2024. С. 15-16. Вебсайт Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. URL: <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/34870.pdf>

²⁹ Alexei Navalny's death and the need to counter Vladimir Putin's totalitarian regime and its war on democracy. Resolution 2540 (2024). The official website of Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33511/html>.

³⁰ Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 4. С. 96-97. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.13>.

2. Відновлення справедливості й міжнародного правопорядку

За час російсько-української війни Росія порушила низку міжнародних актів, зокрема Статут ООН, Статут Ради Європи, більшість конвенцій ООН, Декларацію про принципи міжнародного права та інші угоди та декларації. За словами Голови Верховного Суду Станіслава Кравченка, беспрецедентна серія порушень норм міжнародного, гуманітарного права і прав людини вимагає негайної та ретельної оцінки з боку міжнародної спільноти, оскільки кількість воєнних злочинів зростає безупинно. Міжнародні механізми, запроваджені після Другої світової війни для запобігання актів агресії, потребують радикального удосконалення³¹. До того ж, на сьогодні не існує органу, подібного до Нюрнберзького і Токійського трибуналів, в компетенції якого був би розгляд справ щодо злочинів агресії. Утім, певні кроки зроблені. Уже постала коаліція, у складі представників 40 держав і кількох міжнародних організацій, яка займається пошуком оптимального рішення щодо створення спеціального міжнародного трибуналу над головними воєнними злочинцями за розв'язання війни проти України. Також в Гаазі на базі Євроюсту функціонує Міжнародний центр із переслідування за злочин агресії проти України (ІСРА)³².

Важливу роль у переслідуванні осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності відіграє Міжнародний кримінальний суд. Однак основний тягар притягнення до відповідальності воєнних злочинців лежить все ж таки на державі, у якій скоєні ці злочини. І тут важливу роль відіграє національна судова система.

Станом на травень 2024 року, за даними Офісу Генерального прокурора, в Україні зареєстровано понад 130 тисяч злочинів агресії та воєнних злочинів. За твердженням судді Великої Палати Верховного Суду Миколи Мазура, усі вироки, ухвалені за статтею 438 Кримінального кодексу України (порушення законів та звичаїв війни), – обвинувальні³³. Місцеві суди уже здійснюють майже 1900 кримінальних

³¹ Кравченко Станіслав (Голова Верховного Суду). Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах. *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>

³² Кориневич Антон. Відповідальність за злочин агресії проти України: міжнародний і національний вимір *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

³³ Мазур Микола. Судова практика щодо воєнних злочинів. *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

проваджень про воєнні злочини, з-поміж яких суди першої інстанції розглянули понад одну тисячу справ³⁴.

Судова гілка влади під час війни посідає чільне місце у подоланні прогалин у праві. Наприклад, після 2014 року сформувалася суперечлива практика застосування статті 437 Кримінального кодексу України (планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни)³⁵ і хибного визначення суб'єкта злочину агресії. За цією статтею до відповідальності притягали осіб рядового складу незаконних збройних формувань. Як зазначають дослідники, така практика сприяла «моральній девальвації заборони агресії в міжнародному праві»³⁶. Постало питання щодо чіткого законодавчого формулювання ознак складів окремих злочинів. Остаточну крапку тут поставив правовий висновок Великої Палати Верховного Суду³⁷, зроблений нею у своїй постанові від 28 лютого 2024 року у справі № 415/2182/20³⁸. Велика Палата оголосила, що діяння щодо планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни здатні вчиняти особи лише з-поміж політично-військового керівництва держави-агресора:

«Діяння, визначені у статті 437 КК України, здатні вчиняти особи, які в силу службових повноважень або фактичного суспільного становища спроможні здійснювати ефективний контроль за політичними чи воєнними діями або керувати ними, та/або істотно впливати на політичні, військові, економічні, фінансові, інформаційні та інші процеси у власній державі чи за її межами, та/або керувати конкретними напрямами політичних або воєнних дій»³⁹.

³⁴ Станіслав Кравченко. Зазн. праця.

³⁵ Кримінальний кодекс України. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3035>.

³⁶ Водяніков Олександр. Між Нюрнбергом та Кампалою: злочини проти миру в Кримінальному кодексі України та судовій практиці. *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

³⁷ Кравченко Станіслав (Голова Верховного Суду). Правова позиція Великої Палати Верховного Суду щодо застосування статті 437 Кримінального кодексу України (Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни). *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

³⁸ Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 415/2182/20 (провадження № 13-15кз22). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117373993>.

³⁹ Ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 437 КК України «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни». Офіційний вебпортал Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1564458>.

Таке рішення сприяло формуванню єдиної правозастосовної судової практики і, щонайважливіше, подальшому розвитку міжнародного кримінального права. І певною мірою, зблизило національні і міжнародні правові стандарти напередодні створення спеціального міжнародного трибуналу, який розглядатиме справи, пов'язані зі злочинами російської агресії.

За визначенням, запропонованим Комітетом Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, в основу російської неоколоніальної доктрини «російського миру» покладені шовіністичні, расистські, ксенофобські, релігійні ідеї, метою яких є пропагування насильницького розширення російського імперського простору за рахунок, зокрема, знищення України й організації геноциду українського народу⁴⁰. 14 квітня 2022 року Верховна Рада України звернулася із заявою до міжнародних організацій, парламентів іноземних держав визнати дії Російської Федерації геноцидом Українського народу, злочинами проти людяності та воєнними злочинами на території України⁴¹ і дати належну правову оцінку⁴².

Своєю чергою Росія як обґрунтування для війни використала фальшиві обвинувачення України у геноциді населення в Луганській і Донецькій областях. Київ одразу після початку повномасштабного вторгнення, 26 лютого 2022 року, звернувся до Міжнародного суду в Гаазі у справі Україна проти Російської Федерації «Щодо звинувачень у вчиненні геноциду відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього». 16 березня Суд виніс ухвалу щодо застосування тимчасових заходів, якими передбачалося негайне зупинення РФ військової операції на українській території⁴³. Окрім того, триває розгляд ще кількох справ України проти Росії.

⁴⁰ Стенограма засідання Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики від 04.04.2024. С. 15-16. Вебсайт Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. URL: <https://komplk.rada.gov.ua/uploads/documents/34870.pdf>

⁴¹ Заява Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України № 2188-IX від 14 квітня 2022 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#n12>.

⁴² Пояснювальна записка до Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України “Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні”». Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#n95>.

⁴³ *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation: 32 States intervening). Summary of the Judgment of 2 February 2024.* The official website of International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20240202-sum-01-00-en.pdf>

Посилюється співпраця України і Міжнародного кримінального суду (МКС). Суд має можливість розслідувати злочини, вчинені на території України, попри те, що Україна не є державою-учасницею Римського статуту. Утім, у 2014 і 2015 роках Україна подала дві заяви, визнавши юрисдикцію МКС щодо злочинів, вчинених на її території з лютого 2014 року. Це відкриває шлях до розслідування злочинів, пов'язаних із конфліктом, зокрема незаконних вбивств, катувань, депортацій та інших серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

2 березня 2022 року прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан оголосив про початок розслідування ситуації в Україні, що стосується можливих воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених на території України під час війни з Росією⁴⁴. А за кілька днів Палата попереднього провадження II МКС видала ордери на арешт Владіміра Путіна, президента Російської Федерації, і Марії Львової-Белової, уповноваженого з прав дитини⁴⁵. 5 березня 2024 року Палата попереднього провадження II МКС видала ордери на арешт ще двох осіб: Сергія Кобилаша, командувача Дальньої авіації Повітряно-космічних сил, і Віктора Соколова, командувача Чорноморським флотом РФ. Палата вважає, що вони відповідальні за такі воєнні злочини, як напад на цивільні об'єкти, заподіяння надмірної випадкової шкоди цивільному населенню та цивільним об'єктам, а також за злочин проти людяності у вигляді нелюдських дій⁴⁶.

МКС може відігравати важливу роль у забезпеченні справедливості для жертв конфлікту. У процесі розслідування суд не тільки збирає докази та переслідує винних, але й сприяє відновленню справедливості для потерпілих, надаючи їм можливість висловити свої свідчення та отримати компенсацію. Це є важливим елементом у процесі загоєння травм. Діяльність МКС у контексті російсько-української війни має значний вплив на міжнародну спільноту.

Важливим залишається питання покарання за екологічні злочини та екоцид. До повномасштабного вторгнення у міжнародно-правовій практиці фактично не приділяли уваги впливу збройних конфліктів

⁴⁴ Тропін Захар, Короткий Тимур, Назарчук Ірина. Чи все так однозначно з юрисдикцією Міжнародного кримінального суду щодо злочину геноциду в Україні? *Юридична газета*. 2023. № 7–8. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/chi-vse-tak-odnoznachno-z-yurisdikciyu-mizhnarodnogo-kriminalnogo-sudu-shchodo-zlochynu-genocidu-v.html>

⁴⁵ ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. The official website of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>.

⁴⁶ Situations under investigations in Ukraine. The official website of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/situations/ukraine>.

на довкілля⁴⁷. Негайного вирішення потребує і захист культурної спадщини⁴⁸.

Отже, Україна та міжнародні організації демонструють рішучість у боротьбі з безкарністю і, зрештою, сприяють зміцненню міжнародного правопорядку. Ці зусилля також служать нагадуванням для всіх держав про важливість дотримання міжнародного права і недопустимість агресії та воєнних злочинів у майбутньому.

3. Подолання гуманітарної кризи і розв'язання соціальних проблем

Україна у війні зазнала колосальних втрат. За звітом Моніторингової місії ООН із прав людини в Україні, станом на 24 лютого 2024 року верифікували 10 582 загиблих і 19 875 поранених⁴⁹. Постійно зростає кількість полеглих на полі бою військових.

Незалежна міжнародна комісія з розслідувань в Україні заявила про численні порушення з боку Російської Федерації міжнародного права, прав людини та міжнародного гуманітарного права, а також про воєнні злочини, скоєні на окупованих територіях. Обстріли густонаселених районів спричиняють велику кількість жертв серед цивільного населення та значні руйнування цивільної інфраструктури, включно з лікарнями та об'єктами культурної спадщини. Наприклад, бойові дії у Маріуполі та облога міста на початку вторгнення мали катастрофічні наслідки для цивільного населення. Російські збройні сили під час атак на населені пункти, як правило, не вживають заходів, щоб уникати удари по цивільному населенню. Застосування торгтур російськими військовими на окупованих територіях і в самій Російській Федерації стала систематичною та поширеною практикою. Ретельно задокументовані випадки згвалтувань і сексуального насильства проти жінок, факти жорстокого поводження з українськими військовополоненими, зокрема і сексуалізованих катувань та погроз згвалтування полонених чоловіків.

⁴⁷ Костін Андрій (Генеральний прокурор). Об'єднані заради правосуддя. Об'єднані заради природи. Міжнародна конференція «United for Justice.United for Nature» (20-21 жовтня 2023 року), Київ. <https://www.gp.gov.ua/posts/united-for-justice-united-for-nature-u-kijevi-rozpozcalasya-miznarodna-konferenciya-prisvyacena-ekologicinim-viklikam-rovuazanim-iz-ruinivnim-vplivom-rosiiskoyi-agresiyi>.

⁴⁸ Буткевич Ольга. Зміст злочину екоциду крізь призми національно-правового та міжнародного вимірів. *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

⁴⁹ Захист цивільних осіб: вплив бойових дій на цивільних з 24 лютого 2022 року: Дворічний звіт Моніторингової місії ООН із прав людини в Україні від 21.02.2024. URL: <https://ukraine.un.org/uk/download/154471/261245>

Значних масштабів набуло незаконне вивезення дітей до Росії⁵⁰. Постійні обстріли і руйнування міст і селищ спричинили найбільшу хвилю біженців із часів Другої світової війни. Постійно зростає кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Щоб розв'язати ці проблеми і захистити цивільне населення, Україна намагається застосувати комплексний підхід, включно зі збройним опором агресору, і заохотити міжнародну спільноту до посилення тиску на Росію з метою припинення агресії. Україна активно співпрацює з міжнародними організаціями у гуманітарній сфері. Використовує досвід партнерів, зокрема, у наданні медичної і психологічної допомоги жертвам насильства, зведенні для внутрішньо переміщених осіб тимчасового житла. Важче дається забезпечення гуманітарною допомогою на окупованих територіях. Проте українці не завжди залишалися задоволеними результатами роботи міжнародних організацій. Багато нарікань викликали дії Міжнародного комітету Червоного Хреста, особливо у справі з українськими військовополоненими⁵¹. А пресреліз міжнародного правозахисного руху «Amnesty International», де стверджувалося, що ЗСУ наражають на небезпеку цивільних⁵², сприйняли як частину російської дезінформації та пропаганди⁵³.

В умовах російсько-української війни критично важливим є консолідація українського суспільства. Соціальна згуртованість й об'єднання навколо урядових проєктів щодо протидії агресії сприятиме зміцненню державного суверенітету. Вагому роль у цьому процесі відіграють інститути громадянського суспільства, медіа, волонтерські та інші об'єднання⁵⁴.

⁵⁰ Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні, 26 лютого – 5 квітня 2024. The official website of the United Nations Human Rights Council. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-55-66-unofficial-ukrainian.pdf>.

⁵¹ Olenivka penal facility: Prisoners of war and ICRC's role. The official website of the International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/document/olenivka-penal-facility-prisoners-war-and-icrcs-role>.

⁵² Ukraine: military endangering civilians by locating forces in residential areas – new research. The official website of Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org.uk/press-releases/ukraine-military-endangering-civilians-locating-forces-residential-areas-new>.

⁵³ «Шкода, що така організація бере участь у кампанії РФ з дезінформації». В ОПУ відреагували на звіт Amnesty International. Суспільно-політичне інформаційне інтернет-видання «Суспільне Мовлення», 4 серпня 2022. URL: <https://suspilne.media/267814-skoda-so-taka-organizacia-bere-ucast-u-kampanii-rf-z-dezinformacii-v-opu-vidreaguvali-na-zvit-amnesty-international/>

⁵⁴ Рубан А. О. Консолідація українського суспільства як вагомий чинник зміцнення державного суверенітету в умовах російсько-української війни. Актуальні проблеми політики. 2023. № 71. С. 42-48. URL: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.6>.

За інформацією Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, кількість українців, які опинилися за межами країни, сягнула понад вісім мільйонів. Щоправда, станом на 16 травня 2024 року їхня кількість скоротилася до майже 6,5 мільйонів осіб. Ця цифра включає як тих, хто тимчасово переїхав до сусідніх країн, так і тих, хто шукає притулку у віддаленіших державах Європи, Америки та інших регіонів світу⁵⁵.

Близько 1,5 мільйона українців повернулися на батьківщину. Але цей складний процес відбувається в умовах нестабільності та безперервних бойових дій, що створює додаткові перешкоди для реінтеграції та забезпечення безпеки.

4. Відновлення у воєнний і післявоєнний періоди

Упродовж усієї історії на планеті постійно точилися війни. Час від часу зі статті в статтю кочує цитата Дж. Бабея, невідомого швейцарського автора, про те, що протягом 5,5 тисяч років відбулося понад 14,5 тисячі воєн, у яких сукупно загинуло понад 3,6 мільярда людей. Попри такі фантастичні цифри, реальність насправді все одно жахлива, якщо згадати людські втрати принаймні у ХХ століття під час двох світових воєн⁵⁶.

Щодня Росія завдає ракетних ударів, спрямованих на руйнування військової та цивільної інфраструктури. Агресор знищує житлові будинки, медичні й освітні заклади, об'єкти енергетики. Дії російських військових призвели до згубних екологічних наслідків. Збитки лише від підризу Каховської ГЕС Мінекономіки оцінює в майже 14 мільярдів доларів. І вони щоденно зростають приблизно на 102 мільйони євро⁵⁷. За попередніми підрахунками Інституту Київської Школи Економіки, станом на 1 вересня 2023 року завдана Україні шкода сягнула 151,2 мільярда доларів. А Світовий Банк назвав суму у 411 мільярдів доларів, необхідну на відновлення економіки^{58 59}.

⁵⁵ Ukraine Refugee Situation. The Operational Data Portal of United Nations High Commissioner for Refugees. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

⁵⁶ Jongman Berto, Dennen Hans van der. The Great 'War Figures' Hoax: An Investigation in Polemomythology. *Bulletin of Peace Proposals* (the Netherlands). 1988, Vol. 19, No. 2, PP. 197-203. URL: <https://www.jstor.org/stable/44481387>.

⁵⁷ Бондар Віктор. «United for Justice. United for Nature»: Об'єднані, значить – сильні. *Голос України*. 22 жовтня 2023. URL: <http://www.golos.com.ua/article/374521>

⁵⁸ Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зростає до майже \$155 млрд – Оцінка KSE Institute. Веб-сайт Київської школи економіки. 12.02.2024. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturii-ukrayini-zroslo-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/>

⁵⁹ Ukraine: Third Rapid Damage and Needs Assessment (February 2022 – December 2023). United Nations in Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>.

З перших днів повномасштабної війни провідні вітчизняні та іноземні фахівці підготували Концептуальну записку щодо повоєнної відбудови України. У пригоді став міжнародний досвід відновлення регіонів, постраждалих від військових конфліктів і природних катаклізмів^{60 61}. Запропоновано проводити реконструкцію у три стадії:

- 1) негайна відповідь;
- 2) швидке відновлення критичної інфраструктури й економіки;
- 3) закладення фундаменту модернізації і довготривалого зростання.

На підготовчій стадії відбулося структурування економіки з урахуванням безпекових ризиків. Держава умовно поділена на прифронтові, відносно безпечні і тиллові регіони⁶². І від цього залежить розміщення промислових потужностей. Паралельно спостерігається глибоке переформатування країни, що матиме тривалі наслідки. Сформована у радянські часи регіоналізація стирається. Об'єкти важкої промисловості на сході і півдні винищуються ворогом. Уцілілі підприємства переносять на захід. Населення, яке традиційно підтримувало проросійські партії, змушене теж евакуюватися на захід, де поступово асимілюються. Отже, відбувається поступове зникають регіональні розбіжності⁶³.

Наступні стадії мають різні мету і завдання. Негайна відповідь на першій стадії вживає заходів, передбачених у країнах, які зазнали удару стихійного лиха. Саме в умовах припинення роботи систем централізованого водо-, електро-, газо- і теплопостачання та інших систем життєзабезпечення, на підставі урядової постанови організували пункти незламності⁶⁴. Зусилля на другій стадії спрямовані на відновлення державних функцій, пов'язаних із фінансовою, фіскальною, монетарною політикою і кредитуванням.

Під час третьої стадії найголовнішою метою є досягнення стабільного зростання країни. Автори Концептуальної записки

⁶⁰ Ebnöther Anja H., Fluri Philipp H. After Intervention: Public Security Management in Post-Conflict Societies – From Intervention to Sustainable Local Ownership. Vienna – Geneva, 2005.

⁶¹ Castillo Graciana del. Rebuilding War-Torn States: The Challenge of Post-Conflict Economic Reconstruction. New York: Oxford University Press Inc., 2008. 459 pp.

⁶² Бекер Торбйорн, Айхенгрін Баррі, Городніченко Юрій, Гурієв Сергій, Джонсон Саймон, Милованов Тимофій, Рогофф Кеннет, Мауро Беатріче Ведер ді. Нарис про відбудову України. Незалежна аналітична платформа «Vox Ukraine». 7.04.2022. URL: https://voxukraine.org/wp-content/uploads/2022/04/Reconstruction-of-Ukraine-2022-04-05-copy-edited_Ukr.pdf

⁶³ Гудименко Юрій. Еволюціонувати або померти. Еспресо. 20 травня 2024. URL: <https://espresso.tv/poglyad-evolyutsionuvati-abo-pomerti>.

⁶⁴ Питання організації та функціонування пунктів незламності: Постанова Кабінету Міністрів України № 1401 від 17 грудня 2022 р. Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/npras/pytannia-orhanizatsii-ta-funktsionuvannia-punktiv-t171222>.

звертають увагу на важливість ефективного розвитку людського капіталу. Війна стала на перешкоді нормальної освіти молоді. Постійні повітряні тривоги переривають навчальний процес, від ракетних ударів руйнуються заклади освіти. Але, щонайтривожніше, скорочується кількість абітурієнтів. Якщо напередодні війни, 2021 року, на зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО) зареєструвалося 390 тисяч учасників⁶⁵, 2022 року, у перший рік війни, на національний мультипредметний тест (замість ЗНО) – 229 тисяч, то 2024 року – вже 220 тисяч⁶⁶. Тому актуальним залишається створення умов для повернення на батьківщину українських біженців.

Важливо залучати не тільки іноземний капітал, але й технології, щоб підготувати ґрунт для тривалого зростання промисловості та інтегруватися до світової економіки. Водночас перед українцями відкриваються унікальні можливості повністю модернізувати державу. З одного боку, вщент руйнуються підприємства, часто із застарілими технологіями. А з іншого, як зазначають фахівці, відбудова надає шанс «технологічному стрибку», переведенню економіки на безвуглецеві, зелені рейки. Це має стати основою успіху. Щонайважливіше, Україна на цій стадії активно готується до вступу до Європейського Союзу. Європейські структури уважно стежать, як закладається фундамент держави з верховенством права, низьким рівнем корупції і сильною демократією⁶⁷.

ВИСНОВКИ

В умовах постійного ракетного терору і перетворення цілих міст на руїни ведеться активне обговорення щодо змін в українському суспільстві у воєнний і післявоєнний періоди. Післявоєнний розвиток країни часто асоціюється зі значними перетвореннями. Це особливий період, коли суспільство прагне відновити мир і стабільність, або, як казав Вінстон Черчілль, «повернути прості радості та надії, які роблять життя вартим того, щоб жити»⁶⁸. Україна потребує глибоких і

⁶⁵ На ЗНО 2021 року зареєструвалися майже 390 тисяч абітурієнтів. Укрінформ, 17 травня 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3247157-na-zno-cogoriczareestruvalisa-majze-390-tisac-abituriyentiv.html>.

⁶⁶ НМТ-2024: у МОН розповіли, скільки абітурієнтів уже зареєструвалися на тестування. Українська правда: Життя, 7 квітня 2024. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/shchonaumenshe-20-tisyach-ukrajinciv-skladatimut-nmt-za-kordonom-mon-300923/>

⁶⁷ Бекер Торбйорн, Айхенгрін Баррі, Городніченко Юрій, Гурієв Сергій, Джонсон Саймон, Милованов Тимофій, Рогофф Кеннет, Мауро Беатріче Ведер ді. Концептуальна записка щодо повоєнної відбудови України. *Європейська правда*. 11.04.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/11/685537/>

⁶⁸ Цит. За: Rompuy Herman Van, President of the European Council. From War to Peace: A European Tale. The Norwegian Nobel Committee, Oslo, 10.12.2012. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/eu/26124-european-union-eu-nobel-lecture->

всеосяжних зрушень, які торкнуться основних структур і механізмів функціонування держави та суспільства. Ці системні перетворення уже впливають на різні сфери: політичну, правову, економічну, екологічну, соціальну, культурну. А зовнішні та внутрішні виклики постійно породжують нові суспільні відносини, найважливіші з яких підлягають правовому регулюванню.

Під час війни виявляється й поступово усувається ціла низка прогалин у міжнародному гуманітарному, міжнародному кримінальному праві і національному кримінальному судочинстві. Україна дедалі більше зміцнює зв'язки з міжнародними судами. Позови проти Росії розглядаються в Міжнародному Суді ООН, Європейському Суді з прав людини. Ключову роль у переслідуванні осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності відіграє Міжнародний кримінальний суд. Міжнародна спільнота та Україна спільно працюють над питанням заснування спеціального міжнародного трибуналу над головними воєнними злочинцями за розв'язання війни проти України, подібного до Нюрнберзького трибуналу. Зрештою, це сприяє відновленню справедливості й міжнародного правопорядку.

У Стародавньому Римі після завершення війни існувала традиція зачиняти браму в храмі бога Януса. Якраз після чергового такого ритуалу, за правління Октавіана Августа⁶⁹, настала золота доба римської держави – *Pax Romana*⁷⁰. На цей символічний акт чекають й українці. І ледь не з початку війни ведуться розмови про післявоєнну відбудову в умовах власного *Pax Ukrainica* як частини відновленого Європейського миру.

АНОТАЦІЯ

Зовнішні та внутрішні виклики постійно породжують нові суспільні відносини, найважливіші з яких підлягають правовому регулюванню. Усеосяжні зміни вже охопили різні сфери життя, забезпечуючи значну трансформацію системи права та правозахисту під впливом воєнного стану. Надзвичайно складним, особливо в умовах війни, є питання співвідношення дотримання прав і свобод громадян, зміцнення національної безпеки, відновлення справедливості та міжнародного правопорядку. Від успішного розв'язання комплексу проблем,

2012/; архів: <https://web.archive.org/web/20180817185822/https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/eu/26124-european-union-eu-nobel-lecture-2012/>

⁶⁹ Res Gestae Divi Augusti. Bonn: A. Marcus und E. Weber's Verlag, 1908, p. 14, 16. URL: <https://archive.org/details/resgestaediviau00diehgoog/page/n18/mode/1up>

⁷⁰ Seneca Lucius Annaeus. De Providentia, 1.4.XIV / Moral Essays: volume 1. John W. Basore. London and New York. Heinemann. 1928. URL: <https://www.crtpesaro.it/Materiali/Latino/On%20Providence.php>

породжених війною, залежить досягнення Pax Ukrainica (Українського миру) як частини відновленого Європейського миру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доповідь Незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні, 26 лютого – 5 квітня 2024. The official website of the United Nations Human Rights Council. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/a-hrc-55-66-unofficial-ukrainian.pdf>.

2. Заява Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»: Постанова Верховної Ради України № 2188-IX від 14 квітня 2022 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#n12>.

3. Захист цивільних осіб: вплив бойових дій на цивільних з 24 лютого 2022 року: Дворічний звіт Моніторингової місії ООН із прав людини в Україні від 21.02.2024. URL: <https://ukraine.un.org/uk/download/154471/261245>.

4. Конституція України. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4382>.

5. Кримінальний кодекс України. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>.

6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Ратифіковано Указом Президента Верховної Ради України № 2148-VIII від 19.10.1973. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

7. Ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 437 КК України «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни». Офіційний вебпортал Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1564458>.

8. Питання організації та функціонування пунктів незламності: Постанова Кабінету Міністрів України № 1401 від 17 грудня 2022 р. Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pytannia-orhanizatsii-ta-funktsionuvannia-punktiv-t171222>.

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 415/2182/20 (провадження № 13-15кс22). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117373993>.

10. Пояснювальна записка до Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України “Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні”». Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#n95>.

11. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності в Україні релігійних організацій: Проект закону № 8371 від 19.01.2023.

Законопроекти Верховної Ради. Електронний кабінет громадянина. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219>.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України № 2108-IX від 3 березня 2022 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України № 3633-IX від 11 квітня 2024 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text>.

14. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України № 3543-XII від 21 жовтня 1993 року з подальшими змінами. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

15. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

16. Про основи національного спротиву: Закон України № 1702-IX від 16 липня 2021 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>

17. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

18. Про територіальну оборону України: Проект закону. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70682.

19. Рішення Господарського суду Києва у справа № 910/423/23 від 13.06.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111800255>.

20. Рішення Господарського суду Києва у справа № 910/9385/20 від 15.02.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109014604>.

21. Стенограма засідання Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики від 04.04.2024. С. 15-16. Вебсайт Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. URL: <https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/34870.pdf>.

22. Ухвала Північного апеляційного господарського суду у справі № 910/423/23 від 04.09.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113266066>.

23. Alexei Navalny's death and the need to counter Vladimir Putin's totalitarian regime and its war on democracy. Resolution 2540 (2024). The official website of Council of Europe. URL: <https://pace.coe.int/en/files/33511/html>.

24. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation: 32 States intervening). Summary of the Judgment of 2 February 2024. The official website of International Court of Justice. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20240202-sum-01-00-en.pdf>.

25. EU security and defence: Council sets out five main priorities. Council Conclusions on EU Security and Defence № 9225/24. The official website of the Council of the EU and the European Council. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9225-2024-INIT/en/pdf> (дата звернення: 27.05.2024).

26. ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. The official website of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>.

27. Castillo Graciana del. Rebuilding War-Torn States: The Challenge of Post-Conflict Economic Reconstruction. New York: Oxford University Press Inc., 2008 – 459 pp.

28. Ebnöther Anja H., Fluri Philipp H. After Intervention: Public Security Management in Post-Conflict Societies – From Intervention to Sustainable Local Ownership. Vienna – Geneva, 2005. – 423 pp.

29. Gropas Ruby. Pax Europaea: EU Challenges and Prospects in Eurasia, Africa and the Middle East [Електронний ресурс]: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington DC, 2008, p. 2-3. URL: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/Pax%20Europaea.doc>.

30. Jongman Berto, Dennen Hans van der. The Great 'War Figures' Hoax: An Investigation in Polemomythology. *Bulletin of Peace Proposals* (the Netherlands). 1988, Vol. 19, No. 2, PP. 197-203. URL: <https://www.jstor.org/stable/44481387>.

31. The Nobel Peace Prize for 2012. The Norwegian Nobel Committee, Oslo, 10.12.2012. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/press-release/>

32. Rompuy Herman Van, President of the European Council. From War to Peace: A European Tale. The Norwegian Nobel Committee, Oslo, 10.12.2012. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/eu/26124-european-union-eu-nobel-lecture-2012/>; архів: <https://web.archive.org/web/20180817185822/https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/eu/26124-european-union-eu-nobel-lecture-2012/>

33. Vitiello Daniela. The Nansen Passport and the EU Temporary Protection Directive: Reflections on Solidarity, Mobility Rights and the Future of Asylum in Europe. *European Papers: A Journal on Law and Integration*. 2022, Vol. 7, No 1, p. 16. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/dab25ed5-0b9f-4877-8e0d-95a150a296c8/Montaldo_-_Vitiello_-_European_Papers_collection.pdf.

34. Ukraine: Third Rapid Damage and Needs Assessment (February 2022 – December 2023). United Nations in Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-02/UA%20RDNA3%20report%20EN.pdf>.

35. Бекер Торбйорн, Айхенгрін Баррі, Городніченко Юрій, Гурієв Сергій, Джонсон Саймон, Милованов Тимофій, Рогофф Кеннет, Мауро Беатріче Ведер ді. Концептуальна записка щодо повенної відбудови України. *Європейська правда*. 11 квітня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/11/685537/>

36. Бекер Торбйорн, Айхенгрін Баррі, Городніченко Юрій, Гурієв Сергій, Джонсон Саймон, Милованов Тимофій, Рогофф Кеннет, Мауро Беатріче Ведер ді. Нарис про відбудову України. Незалежна аналітична платформа «Vox Ukraine». 7 квітня 2022. URL: https://voxukraine.org/wp-content/uploads/2022/04/Reconstruction-of-Ukraine-2022-04-05-copy-edited_Ukr.pdf.

37. Бондар Віктор. «United for Justice. United for Nature»: Об'єднані, значить – сильні. *Голос України*. 22 жовтня 2023. URL: <http://www.golos.com.ua/article/374521>

38. Буткевич Ольга. Зміст злочину екоциду кризь призми національно-правового та міжнародного вимірів. *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

39. Верховна Рада України унеможливила роботу колаборантів на підприємствах стратегічного значення та об'єктах критичної інфраструктури. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/248938.html>.

40. Водянніков Олександр. Між Нюрнбергом та Кампалою: злочини проти миру в Кримінальному кодексі України та судовій практиці. *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

41. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд – Оцінка KSE Institute. Веб-сайт Київської школи економіки. 12.02.2024. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/>

zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-zrosla-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/

42. Колесніченко Олександр. Міжнародний досвід відновлення та відбудови держав і регіонів після військових конфліктів та екологічних катастроф: висновки для України. Вебпортал Центра міжнародної безпеки. URL: <https://analytics.intsecurity.org/ukraine-reconstruction/>

43. Кориневич Антон. Відповідальність за злочин агресії проти України: міжнародний і національний вимір *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

44. Костін Андрій (Генеральний прокурор). Об'єднані заради правосуддя. Об'єднані заради природи. *Міжнародна конференція «United for Justice. United for Nature»* (20-21 жовтня 2023 року), Київ. <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/united-for-justice-united-for-nature-u-kijevi-rozpocalasya-miznarodna-konferenciya-prisvyacena-ekologicnim-viklikam-povyazanim-iz-ruiniivnim-vplivom-rosiiskoyi-agresiyi>.

45. Кравченко Станіслав (Голова Верховного Суду). Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах. *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

46. Кравченко Станіслав (Голова Верховного Суду). Правова позиція Великої Палати Верховного Суду щодо застосування статті 437 Кримінального кодексу України (Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни). *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

47. Круп'яник Аліна. Цифрова економіка України: основні фактори розвитку. *Незалежна аналітична платформа «Vox Ukraine»*. 22 серпня 2023. URL: <https://voxukraine.org/tsyfrova-ekonomika-ukrayiny-osnovni-factory-rozvytku>.

48. Мазур Микола. Судова практика щодо воєнних злочинів. *Третя щорічна науково-практичної конференція «Міжнародне кримінальне право в національних та міжнародних судах»* (17 травня 2024, Київ). Офіційний вебпортал «Судова влада України». URL: <https://court.gov.ua/press/news/1608769>.

49. Малюк Василь. СБУ розпочала 73 провадження щодо священнослужителів, які працювали на ворога. Укрінформ. 25 лютого

2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3832086-sbu-rozpocala-73-provadzenna-sodo-svasennosluziteliv-aki-pracuvали-na-voroga.html>.

50. Президент ветував Закон про звільнення працівників за колабораціонізм. *Інформаційне агентство «ЛІГА:ЗАКОН»*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/227773_prezident-vetuvav-zakon-pro-zvlnennya-pratsvnikv-za-kolaboratsonzm

51. Правове регулювання організації та діяльності суб'єктів сектора безпеки і оборони: збірник документів і матеріалів / Упорядники: Беланюк М.В., Доронін І.М., Лебединська О.В., Радзівська О.Г., Пилипчук В.Г., Шамара О.В., Фурашев В.М. К.: Видавничий дім «АртЕк». 2020. 756 с. URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/verstka_zbirnuk_zakoniv.pdf.

52. Рубан А. О. Консолідація українського суспільства як вагомий чинник зміцнення державного суверенітету в умовах російсько-української війни. *Актуальні проблеми політики*. 2023. № 71. С. 42-48. URL: <https://doi.org/10.32782/app.v71.2023.6>

53. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина / Крапивін Євген, Белоусов Юрій, Яворська Василина, Петренко Станіслав, Пашковський Микола, Коваль Дмитро. К.: Право-Justice, 2023. 108 с. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf.

54. Тойнбі Арнольд. Дослідження історії. Том 1 / Пер. з англ. В. Шовкуна.– Київ: Основи, 1995. – С. 72.

55. Форостюк О. Д. Релігія і право: коментар законодавства України. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – 288 с.

56. Шадрін Олександр. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм: дискусійні моменти статті закону. Вебсайт Української Гельсінської спілки з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kryminalna-vidpovidalnist-za-kolaboratsionizm-dyskusiyini-momenty-statti-zakonu/>

Information about the author:

Forostiuk Oleh Dmytrovych,

PhD in Law,

Associate Professor of the Department of Human Rights

International and European Law

Academy of Advocacy of Ukraine

27, Tarasa Shevchenka boulevard, Kyiv, 01032, Ukraine